

Kitap İncelemesi-2

Lev Nikolayeviç Gumilëv, Eski Türkler, Çev. D. Ahsen Batur, İstanbul. Selenge Yayınları. 2019. 8. Baskı¹

Türkler neden ortaya çıktılar ve neden arkalarından gelen fakat asla torunları olmayan birçok millete kendi isimlerini bırakıp tarihten silindiler? L.N. Gumilëv'un dünyada geniş bir coğrafya üzerinde hala Türk devletleri ve isimleri yaşamaya devam ederken böyle bir soruyu soruyor olması, Türk tarihi açısından daha önce sorulan pek çok soruyu bir kenarı itiyor.

Orta Asya göçebelerinin tarihini incelemek; araştırma yapmanın zorluğu, yazılı kaynakların azlığı ve yanlılığı ile coğrafyaya ait özel isimlerin çok fazla değişmiş olması sebebiyle kendi içinde bazı zorlukları barındırmaktadır. Fakat Gumilëv'a göre, yukarıdaki sorunun cevabının bugüne kadar verilememiş olmasının sebebi belirtilen zorluklardan değil, yapılan analizlerin sadece siyasi tarih veya sadece sosyal davranış üzerinden yapılmaya çalışılmasından kaynaklanmıştır. Bu tek yönlü analiz yöntemi, genel dünya tarihinde çok geniş bir yer tutan ve onun tarihten silindiğini öne sürdüğü "Kadim Türkler" in tarihinin yazımını hep eksik bırakmıştır. Gumilëv'un "Eski Türkler" adlı kitabı değinilen eksiği kapatmaya hizmet eder.

Yazar, Orta Asya bozkırlarında iki önemli halk olan Hunlar ve Kadim Türkler'in hayat tarzları, göçebe yaşantıları ve aile düzenleriyle, mükemmellik arz etmeyen idari sistemleri birbirine benzese de, bunların birbirinin mutlak takipçisi olarak değerlendirilmesine karşı çıkar. Aksine; Hunlar ve Kadim Türkler'in kaderleri gibi hayatları, yerleşimler, politikalar ve tarihteki yerlerinin de farklı olduğunu savunur.

¹ Arş. Gör. Damlanur Tat, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı Doktora öğrencisi. E-posta: damlanurtat@gmail.com.

Makale gönderim tarihi: 24.04.2020

Makale kabul tarihi: 05.05.2020

Kadim Türkler, Hunlar döneminde olgunlaşmasına rağmen 3.-5. Yüzyıllardaki durgunluk devrinde “anabioz” (canlanma) halinde bulunan bozkır kültürünü hayata geçirerek daha belirgin hale getirmiştir. Gumilëv’a göre, onların tesis ettikleri sosyo-politik sistem 6. Yüzyılın en iyisidir. Aynı sistem onları gelecekte uçuruma sürüklemiş olsa da, birkaç nesil boyunca bozkırın hükümdarı olmalarını sağlamıştır. Bunun sebebi Türk Hakanlığı’nın sınırlarının batıda Bizans, güneyde Pers ve hatta Hindistan, doğuda da Çin sınırına kadar uzanmasıdır. Bu ülkelerin tarihlerindeki kırılmalar, Gumilëv’un incelediği dönemde yaşayan Türklerin de kaderini değiştirmiştir. Daha önemlisi, Türk Devleti öyle kritik bir dönemde kurulmuştur ki, o güne değin birbirinden habersiz olan bu kültürler Türkler aracılığıyla birbirleriyle tanışma fırsatı bulmuştur. Farklı kültürler ile etkileşim sağlayan Türkler de sıkı kan bağlarına ve eski geleneklere bağlı bozkır kültürünü geliştirmiştir.

Batı Avrupalı araştırmacılar; bu dönemde Türk kültürüne göre daha kalıcı olan Çin, İran, Bizans ve Hint kültürlerinin daha ileri olduğu fikrini ortaya atmış ve Türkleri “insanlığın parazitleri” olarak tanımlamışlardır. Gumilëv buna karşı çıkar, yapılan arkeolojik kazılarla bu görüşün değişeceğini ve kadim Türklerin zevkleri üzerine konuşulacak günler geleceğini savunur. Fakat asıl önemlisi ve araştırmacıları en fazla hayrete düşüren şey Türklerin karmaşık toplum yapısı ve sosyal kurumlarıdır: İl, ülüş sistemi, memuri hiyerarşisi, ordu disiplini, diplomasi ve komşu ülkelerin ideolojik sistemlerine karşı koyabilen son derece mükemmel bir dünya görüşleri.

Gumilëv; kendisinin doktora tezi olarak yazdığı bu çalışmasını, tarihi analiz ve sentez metodunun birlikte kullanılması yönünde bir deneme olarak düşünmektedir. Kadim Türklerin ve halkların tarihi gelişimiyle alakalı tahlilin, doğrudan onlarla ve selefleriyle bağlantılı olduğunu savunmaktadır. Bu doğrultuda kitapta; Moğol isimlendirmesine göre Türküt olarak kullanılan fakat Gumilëv’un Açına Hakanlığı dediği Birinci Hakanlık Türkleri, Göktürkler yani II. Hakanlık Türkleri ve Uygurlar (747-847 arasındaki göçebe Uygurların kurduğu Hakanlık) tarihi, belirgin bir bütünlük arzemesi sebebiyle tek bir süreç olarak ele alınmıştır. Eski Türkler, yazarın Türk tarihinin başlangıcı olarak ifade ettiği Büyük Açına Devleti’nin kuruluşundan

önceki yılları da kapsayarak 5.-9.yüzyıllar arasındaki dönemi içermektedir. Kitaptaki kurgu da yönetime uygun şekilde yapılmıştır.

Yazar; Açına adı altında birleşen “beş yüz aile”nin aslına dair birçok görüş ve efsane ortaya atılmış olduğunun bilincinde olduğunu vurgular. Bu görüşlerin çoğunda, genellikle bir arada değinilen Türk dili ile kendini Türk ya da Türküt diye adlandıran halkın ortaya çıkışının birbirinden tamamen farklı olduğunu ortaya atar. Türküt halkı 5. Yüzyılın sonunda Altay ve civarına has orman-step arazisinde etnik bir kaynaşmanın sonucu ortaya çıkmıştır. Türk dili o zaman dahi Altayların batısından Guz, Kanlı/Peçenek, eski Bolgarlar ve Gunlar’ın yaşadıkları ülkelere çoktan yayılmış durumdadır. Gumilëv’a göre mükemmel şekilde kaynaşan göçmenler ve yerli halk, bir yüzyıl sonra, 546’da kendilerini tereddütsüz Eski Türkler veya Türküt diye adlandırdığı millet olarak takdim edebilmişlerdir. Kitabın ilk bölümünde Eski Türkler tarafından kurulan Büyük Açına Devleti(545-581); atalar, kendi evlerinde Türkler, İpek yolu ve komşularla ilişkiler, din, İran üzerine yürüyüş, Hakanlığın ikiye bölünmesi gibi siyasi, ekonomik ve sosyal açılardan ele alınmıştır.

Kitabın ikinci bölümü ise Gumilëv’un II. Hakanlık Devri olarak belirttiği Göktürkler ve Uygurları kapsar. Bu dönem; Batı Hakanlığı’nın çöküşü, halkların nasıl şekillendiği, Kutlug’un isyanı ve Hakanlığın yeniden kuruluşu, Tibetler, Türgişler, Uygurlar üzerinden ele alınmıştır. Yazarın değindiği bu devletler hür yaşamak amacıyla, Türkler tarafından kurulmuştur. Fakat Gumilëv’un asıl ortaya attığı görüşe göre artık bu halklara kadim Türkler denilemez. Ona göre Açına Devleti’nden sonra kadim Türkler Töles boylarına karışmış, tölesleşmişlerdir. Artık, daha önce düşman olanların dost olması, onların çocuklarının da kardeş olup kaynaşmasıyla Göktürk isminde yeni bir millet oluşmuştu. Bu devletleri kuranlar ise, atalarından çok şeyi miras alan ama bu arada yabancı unsurları da kabul eden “Türk kara kamu budun” yani “bütün Türk halkları”idiler. Onlar, Orta Asya’nın tarihinde ağırlıklı olarak söz sahibi olmuşlar ve Orta Asya’nın tarihinin seyrini değiştirme imkânını bulmuşlardır.

Gumilëv’un literatüre kazandırdığı bu kitap, D. Ahsen Batur tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Kitabın tarihsel olaylar üzerinden anlatımı, olaylar dizgesini kavrayışı kolaylaştırmaktadır. İlgili yerlerde olayların anlatımına ara verilip din, kadın, çadır gibi sosyal ve

kültürel konular da ele alınmıştır. Bu alt bölümler kitabın akışını keşiyor gibi görünse de aslında Gumilëv bunu Kadim Türklerin bozkır kültürünün hiçbir parçasını eksik bırakmamak adına yapmaktadır. Kitabın sonunda yer alan Uzak Doğu, İç Asya ve Yakın Doğu için hazırlanmış eşzamanlı tablo, tarihsel gelişimin daha kolay izlenmesini sağlamaktadır. Yine en sonda yer alan anomastik tablo sayesinde Birinci Hakanlık Hanlarının isimlerinin ve Doğu Türk Hakanlığı isimlerinin Çince, Grekçe, Arapça, Farsça, Ermenice, Soğdca ve Türkçeleri ile anlamlarını bulmak mümkündür.

Eski Türkler'in Görüşler ve Şüpheler adlı altbölümü; tarih araştırmalarında yöntem ve Türkoloji alanında çalışan fakat Rusça bilmeyenler için, kaynakların Türkçe anlamlarına yer verilmesi açısından önemlidir. Yönetim Bilimleri alanında çalışanlar açısından ise halkların bir araya gelmesi, devlet kuruluşları, devletlerin bölünmesi ve yıkılışı, isyanların çıkması ve bastırılması, yapılan savaşların yönetilmesi, yönetim geleneğinin tarihsel izlerine dair derin bilgi ve görüşlerin yer alması sebebiyle büyük önem taşımaktadır.